

Therese Leinonen

INDELNING AV FINLANDSSVENSKA DIALEKTER MED SÄRSKILD HÄNSYN TILL ÅBOLAND

Inledning

Vid beskrivning av de svenska dialekterna i Finland har forskare i allmänhet använt en indelning som överensstämmer med de historiska landskapen. Man har alltså talat om dialekterna i Österbotten (och Satakunta), Åland, Åboland och Nyland. Åboland är visserligen inget landskap i egentlig mening utan är en beteckning som använts om de svenskspråkiga skärgårdsområdena i landskapet Egentliga Finland. Enligt UVF uppfattas Åboland dock "som ett särskilt (inofficiellt) landskap".

Hultman (1894) skissade en indelning av landskapen i tio mindre områden. Denna indelning har i stort sett även använts av bl.a. Ahlbäck (1940:229–231) och i Ordbok över Finlands svenska folk mål (FO) samt av Harling-Kranck (1998). De tio mindre områdena är norra, mellersta och södra Österbotten, västra och östra Åland, västra och östra Åboland samt västra, mellersta och östra Nyland. Dialektgränserna har formats av medeltida förvaltningsgränser (Harling-Kranck 1981:74). Som lägsta indelningsnivå har man i allmänhet använt de gamla sockengränserna, men i vissa fall skär dialektgränser också genom enskilda socknar.

Utöver indelningen i tio mindre områden delade Hultman (1894:168) även in dialekterna i två större områden. Den *nordfinländska* gruppen omfattar enligt Hultman Österbotten och Åland samt västra delarna av Åboland (t.o.m. Houtskär). Den *sydfinländska* omfattar östra Åboland (fr.o.m. Korpo) och Nyland. Att Hultman inte uppfattade gränsen mellan de två grupperna som en abrupt dialektgräns framgår av att han karakteriserade framför allt Houtskärsmålet men delvis även dialekterna i Korpo, Nagu och vissa socknar i Åland som övergångsmål. Indelningen i nord- och sydfinländska dialekter sammanfaller i stort sett med en medeltida gräns mellan Norrfinne och Söderfinne lagsagor (Zilliacus 1992:8).

Ahlbäck (1956:15–16) kritiserar Hultmans tudelning och menar att de karakteristiska säregenheterna för de båda grupperna är få och arkaistiska. Han föreslår ett annat synsätt som utgår från språkhistoriska utvecklingar. Ahlbäck menar att södra Österbotten och Åland samt västra och södra Åboland mottagit flera inflytelser från Sverige än de östligare dialekterna. Samtidigt menar han att det också finns flera västliga drag som återfinns i Åland, Åbo-

land och Nyland, men inte i Österbotten. Också Harling-Kranck (1981) kritiserar Hultmans indelning för att bygga på få språkdrag och dessutom på drag som sällan gäller alla dialekter i de två grupperna. Hon håller med om att flera dialektskillnader möts i Åboland, men anser att gränsdragningen är onaturlig om man bortser från den gamla administrativa gränsen (Harling-Kranck 1981:71–72). Hon ifrågasätter också gränsdragningen mellan just Houtskär och Korpo. De drag som skiljer dialekterna i Houtskär och Korpo är lokala drag och gäller därmed inte för nord- och sydgruppen som helhet (ibid.). Naert (1994) anser att Hultman hade för lite dialektmaterial från Åboland för att kunna göra en tillförlitlig indelning. Precis som Harling-Kranck anser Naert att den gräns som Hultman drog genom Åboland är en intern dialektgräns i landskapet men inte kan användas för att på lingvistisk grund dela in hela det svenska språkområdet i Finland i en nordlig och en sydlig dialektgrupp.

Zilliacus (1992:113) skriver att det "är ett faktum att de flesta mera betydande dialektgränserna i Åboland samlar sig vid gränsen mellan Nagu och Korpo" (dvs. inte mellan Houtskär och Korpo enligt Hultmans modell). Inom Korpo menar han dock att gränsdragningen har varit svår och att delar av Korpo har hört till det nordfinländska dialektområdet. Det nordfinländska området har enligt Zilliacus (ibid.) kännetecknats av novationer, medan många ålderdomliga drag finns bevarade i det sydfinländska dialektområdet. Den skarpa dialektgränsen genom Åboland har enligt Zilliacus (1992:114) att göra med två olika kolonisationsvågor till Finland från Sverige.

Vad gäller gränsdragningar inom Åboland har forskare alltså varit oense, vilket innebär att indelningen av de åboländska dialekterna i undergrupper också har sett olika ut hos olika forskare. Ahlbäck (1940:230) särskiljer två dialektgrupper i Åboland, en västlig som omfattar Korpo, Nagu och Pargas samt en östlig med Kimitoön och Finby. Iniö, Houtskär och den yttre skärgården hamnar alltså utanför tudelningen, eftersom dessa enligt Ahlbäck (1940:228) i vissa avseenden ansluter sig till angränsande åländska mål och därmed hör till det nordfinländska dialektområdet. I FO (bd I, s. XVIII) hittar man en tudelning av Åboland i väst och öst, men enligt denna indelning kan Pargas höra till både västra och östra Åboland. Harling-Kranck (1998) gör en indelning i västra och östra Åboland med gräns mellan Nagu och Pargas. Zilliacus (1992:121–123) menar att man kan särskilja tre dialektområden inom Åboland: *västra Åboland* med Iniö, Houtskär och delar av Korpo, *östra Åboland* som omfattar norra och mellersta Nagu, Pargas, hela Kimitoön och Finby, samt *södra Åboland* som omfattar de sydligare delarna av Korpo och Nagu samt hela Hitis socken. Enligt Zilliacus (1992:8) möts i Åboland dialekter med tydlig österbottnisk, åländsk och nyländsk karaktär. Naert (1994) går ännu ett steg längre än Zilliacus och menar att det finns

fyra tydliga dialektområden i Åboland. Enligt henne skiljer sig de arkaiska dialekterna i Nagu och Pargas till den grad från dialekterna i såväl västra och östra som södra Åboland att dessa bildar en separat fjärde grupp.

Genomgången ovan visar å ena sidan att Åboland som landskap har behandlats som ett dialektområde vid sidan av de övriga landskapen i Svenskfinland. Å andra sidan menar forskare att en av de skarpaste dialektgränserna i Svenskfinland har skurit rakt genom Åboland och olika forskare har gjort mycket olika indelningar av de åboländska dialekterna.

I denna artikel närmar jag mig frågan om en indelning av de finlandssvenska dialekterna ur ett s.k. *dialektometriskt* perspektiv. Dialektometri betyder ordagrant mätning av dialekt och går ut på att man utifrån ett stort antal dialektdrag mäter det språkliga avståndet mellan dialekter kvantitativt. Tidigare forskare har sett på utbredningen av enskilda språkdrag och utifrån dem försökt fastställa var de viktigaste dialektgränserna går. Hultman (1894:167) menade att en systematisk gruppering av dialekterna endast kan "baseras på en del kännemärken med åsidosättande af andra". Han var medveten om att gränsdragningarna sällan är absoluta utan att det finns successiva övergångar mellan områdena. Med en dialektometrisk analysmodell behöver forskaren inte välja ut vissa kriterier och bortse från andra, utan man analyserar alla språkdrag simultant och ser dialektområden som summan av alla olika språkdrag. Språkdrag som delvis skjuter in i ett annat dialektområde utgör på så vis inget problem för analysen, och det blir möjligt att på kvantitativ väg avgöra om språkområdet bäst kan beskrivas som ett dialektkontinuum eller som relativt väl avgränsade dialektområden. En ytterligare fördel med en kvantitativ analys är att man får ett mått på i hur stor utsträckning dialekterna är olika och kan jämföra dialekter, dialektområden och dialektgränser med varandra kvantitativt. Det blir därmed möjligt att visualisera inbördes förhållanden mellan dialekter och dialektområden.

Harling-Kranck (1981:79) efterlyser flera systematiska undersökningar av dialekternas struktur samt kartografiska undersökningar för att på en stabil grund indela de finlandssvenska dialekterna. Denna artikel bidrar inte med ny information om enskilda dialekters struktur. Däremot används en ny analysmetod för att analysera ett material som motsvarar det som tidigare forskare har använt vid dialektklassificering, dvs. det är främst fonologisk variation som analyseras. Denna analysmetod gör en simultan analys av ett stort antal språkdrag möjlig och kan på så vis ge en mer stabil grund för gränsdragningar.

En orsak till att frågan om dialekternas indelning är aktuell i början av 2000-talet är att dialekterna i synnerhet i södra Finland är stadda i en förändringsprocess som går från lokala dialekter till regionala varieteter. Enligt Ivars (2003:61) används benämningar som åländska, åboländska, västny-

ländska och östnyländska om dessa regionala varieteter. För den som intresserar sig för hur dialekterna förändras är det viktigt att veta i hur stor utsträckning den lokala dialektbasen ger en språklig grund för uppkomsten av regionala varieteter. Det kan vara intressant att se om de traditionella dialektgränserna är det mest avgörande för uppkomsten av regionala varieteter eller om nyare kulturella och administrativa gränser spelar en mer avgörande roll i språkförändringsprocessen. I denna artikel går jag inte in på förändringsprocesser och hur dialekterna ser ut idag, men en kvantitativ grund läggs för indelningen av de finlandssvenska sockendialekterna.

Material

Materialet för denna studie kommer ur Ordbok över Finlands svenska folkmål (FO). Ett urval har gjorts av ord som är väl excerperade, dvs. belagda i en stor del av socknarna. Syftet är att analysera framför allt fonologiska skillnader mellan dialekterna. Morfologisk variation ingår delvis. Lexikala och syntaktiska skillnader finns däremot inte representerade i materialet. Tidigare forskare har också koncentrerat sig framför allt på fonologisk-morfologiska särdrag. Resultaten i denna artikel är därigenom jämförbara med tidigare forskares kvalitativa beskrivningar. Orden är utvalda så att drag som traditionellt har använts av forskare för att beskriva de finlandssvenska dialekterna ingår i materialet. En fullständig lista över de 86 ord som ligger till grund för analysen finns i tabell 1. För substantiv i bestämd form har information delvis hämtats ur Ahlbäck (1946). Eftersom *sj*-ljudet är ett viktigt särskiljande drag har ordet *skinn* extraherats ur sammansättningar, p.g.a. att utgivningen av ordboken ännu inte har nått bokstaven *S*.

I FO anges beläggen i regel per socken, men i vissa fall finns geografiska preciseringar inom en socken. Analysen i denna artikel görs på sockennivå, och vad gäller geografiska preciseringar inom en socken i FO har beläggen fått stå för socknen som helhet, utom i två fall. De två orter där geografiska preciseringar förekommer oftast i FO är Korpo och Nagu. Dialekterna inom dessa två socknar har enligt Zilliacus (1992:122) hört till olika dialektområden. På grund av detta har jag valt att utöver Korpo och Nagu också införa södra Korpo (med öar som Aspö, Björkö och Jurmo) och södra Nagu (Lökholm, Nötö, Sandholm) som orter i analysen. När en geografisk precisering ingår i FO-belägg från dessa två orter har beläggen fått representera antingen huvudsocknen eller den sydligare delen av socknen i min analys. Om ingen geografisk precisering anges i en FO-artikel får belägget (eller beläggen) stå för båda delarna av socknen.

Orter med mycket få belägg i FO har utelämnats. Detta gäller orterna i Satakunta samt vissa randorter i Nyland (Karislojo, Lojo, Tusby, Hausjärvi, Elimä). Det totala antalet orter i analysen är 77.

Huvuddelen av materialet i FO är insamlat under åren 1850–1899 och 1920–1959 (Slotte 1981:41). Det är alltså åldersmässigt ett rätt heterogent material. Också insamlingsmetoderna har varierat och fördelningen av belägg mellan orter är ojämn. Verket är redigerat av redaktörer med stor kännedom om materialets heterogenitet. Påfallande belägg markeras enligt Slotte (1981:57) med att ange källans ålder. Belägg med tidsangivelser i FO har utelämnats ur denna analys för att koncentrera analysen till en viss tids-epok och ett så homogent material som möjligt.

Tabell 1. Lista över de 86 ord som analysen bygger på. Förkortningar enligt FO (bd I, s. XXI–XXIV).

alltid	draga (sup.)	gubbe	lada s.
arg	duga v.	gård	lada (bs.)
backe	dynga s.	göra v.	lamm
backe (bs.)	fara v.	göra (pt.)	ligga v.
baka v.	fara (pt.)	göra (sup.)	ligga (pt.)
baka (pr.)	fara (sup.)	hem	ligga (sup.)
beck s.	fena	hjul	lykta s.
bedja	fet	hugga v.	lång
ben	fisk (bs.)	hugga (sup.)	lämna
berg	fiska (pr.)	hund	längre
björk	fluga	hungrig	lök
bok (bs.)	flyga	huvud	löpe
bort	flyga (pt.)	hålla v.	midsommar
bryta	flyga (sup.)	hö	mor
bryta (pt.)	fostra	hök	mun
bryta (sup.)	galen	höst	mycket
bullra	gammal	kasta v.	nyckel
buske	(mask.st.dekl.)	kniv	någon (fem.sg.)
båt	gammal (sv.dekl.)	knä	någon (mask.sg.)
del	gran/grän	kväll	skinn
dike	gräs	kyrka	tak (bs.)
djup a.	gröt	käring	

Metod

Analysen av dialektmaterialet har utförts i den dialektometriska webbapplikationen Gabmap (Nerbonne et al. 2011). Analysen inleds med en mätning av det språkliga avståndet mellan alla ortpar. Som avståndsmått används Levenshteinavståndet (Levenshtein 1966). Levenshteinalgoritmen jämför två teckensträngar med varandra och räknar ut det minsta antalet raderingar, infogningar och substitutioner av tecken som krävs för att transformera den ena strängen till den andra. En teckensträng är i detta fall uttalet av ett visst ord.

I exempel 1 nedan är avståndet mellan uttalet av ordet *kyrka* i socknarna Kumlinge och Esse 2. Det är bara vokalerna som är olika, och vid varje vokalposition måste en substitution utföras.

$$\begin{array}{cccccc}
 t & j & i & r & k & k & a & \text{(Kumlinge)} \\
 t & j & y & r & k & k & \omega & \text{(Esse)} \\
 \hline
 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & = 2
 \end{array} \quad (1)$$

Uttalsavståndet mellan två belägg från Nagu och Terjärv av samma ord är betydligt större, som ses i exempel 2. Det krävs fem substitutioner och en infogning för att transformera den ena strängen till den andra. Bara i en enda position är uttalen identiska (*r:et*).

$$\begin{array}{cccccc}
 k & & \ddot{o} & r & k & k & o & \text{(Nagu)} \\
 t & s & y & r & t & s & \omega & \text{(Terjärv)} \\
 \hline
 1 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 1 & = 6
 \end{array} \quad (2)$$

Avståndet räknas ut för alla ortpar och alla ord. För att få det sammanlagda språkliga avståndet mellan två orter beräknas medelvärde av alla ord som finns belagda på båda orterna. Om det finns flera belägg på ett visst ord från en ort beräknas också ett medelvärde (Heeringa 2004:134–135). Det görs även en längdnormalisering så att ord av olika längd väger lika.

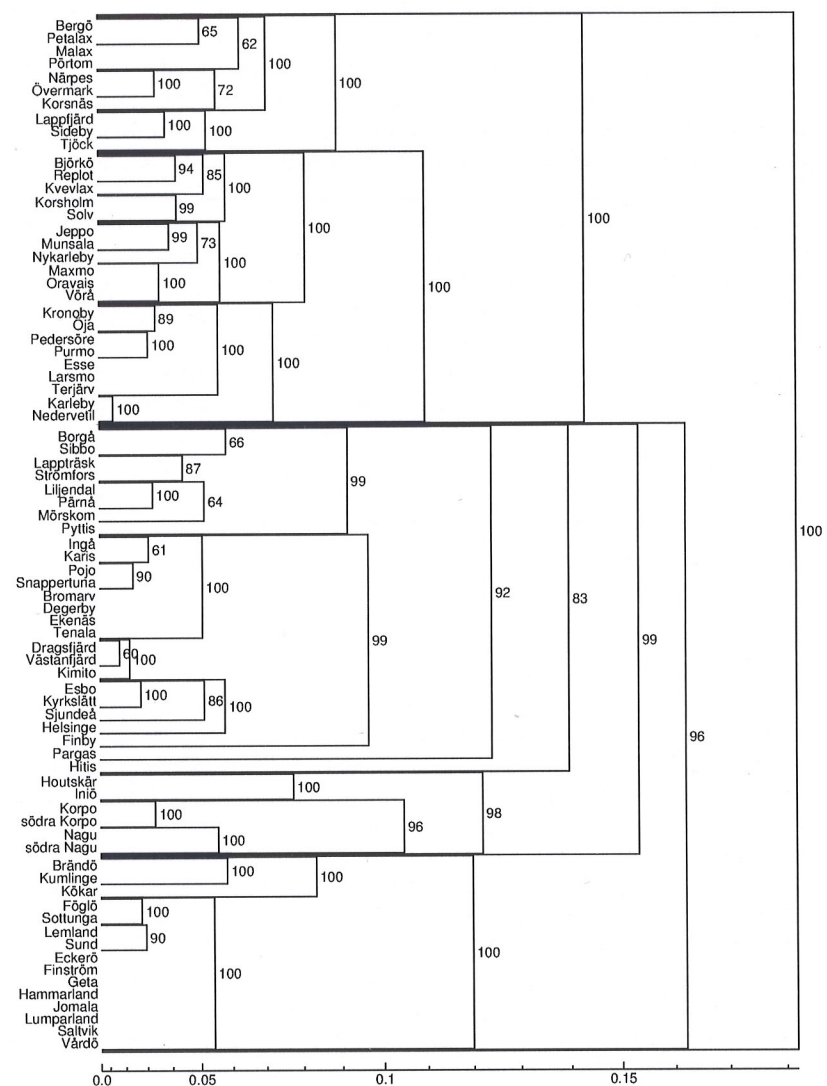
Avståndsberäkningen kan verka grov. Är det rimligt att låta alla skillnader mellan ljudskriftens olika tecken väga lika? Man kunde t.ex. tänka sig att skillnaden mellan *a* och *o* i den sista positionen i exempel 1 borde väga mer än skillnaden mellan *o* och *o* i samma position i exempel 2. Det finns en möjlighet att införa sådana viktningar av segment i Gabmap. Men det har gjorts en hel del testning som visar att slutresultatet när det gäller att hitta dialektområden ändrar föga när man inför viktning av olika slag (Heeringa 2004:184–193, Wieling, Leinonen och Nerbonne 2007, Prokić 2010:71–87). Däremot är det svårt att på objektiva grunder avgöra precis på vilket sätt olika skillnader ska viktas. Därför har jag här använt den enklaste formen av Levenshteinalgoritmen där alla skillnader väger lika. Även skillnaden mellan en lång och en kort vokal eller konsonant är 1 (t.ex. i *gräs* och *grä:s* 'gräs'). Den enda begränsningen som har satts är att vokaler endast kan länkas med vokaler och konsonanter endast med konsonanter (Prokić, Wieling och Nerbonne 2009, Wieling, Prokić och Nerbonne 2009).

Avståndsberäkningen resulterar i en matris där avstånden mellan alla orter kan utläsas parvis. De språkliga avstånden mellan orterna analyseras följaktligen med olika statistiska metoder för att hitta dialektområden och beskriva successiva övergångar.

Dialektområden

Klusteranalys är en statistisk metod som används för att hitta grupper i data. Det finns en mängd olika klusteralgoritmer som lämpar sig för olika typer av material och analyser. Metoden går ut på att en optimal indelning hittas där de objekt som är mest lika varandra hamnar i samma grupp. I dialektforskningen lämpar sig klusteranalys väl för att identifiera dialektområden (Nerbonne 2010:483–487). Klusteranalys är dock en metod som inte är särskilt stabil. Små ändringar i materialet som analyseras kan leda till stora skillnader i de grupper som identifieras (ibid.). Det finns olika sätt att få fram mer stabila klusterresultat. Den metod som tillämpas här är en kombination av två olika klusteralgoritmer och tillförsel av brus, vilket resulterar i ett s.k. probabilistiskt dendrogram (Nerbonne et al. 2011). Procenttal i dendrogrammet anger med hur hög sannolikhet varje dialektgrupp har kunnat identifieras.

Figur 1 visar det probabilistiska dendrogrammet av dialektmaterialet. Allmänt taget kan man säga att det svenska språkområdet i Finland kännetecknas av en mycket tydlig klusterstruktur. Inte bara huvudgrupperna utan även undergrupper inom dessa på flera nivåer har identifierats med mycket hög sannolikhet. Det finns alltså tydliga dialektområden inom språkområdet.

Figur 1. Probabilistiskt dendrogram byggt på alla 86 ord i materialet. Siffrorna anger med hur stor sannolikhet (%) varje grupp har identifierats.

En indelning i två grupper ger Österbotten å ena sidan och hela södra Finland (Åland, Åboland, Nyland) å andra sidan – en indelning som kan göras med nästan 100 % säkerhet. Den skarpaste dialektgränsen går alltså mellan Österbotten och södra Finland. På nästföljande undernivå delas södra Finland in i en åländsk grupp och en nyländsk-åboländsk grupp. Även denna indelning kan göras med mycket stor säkerhet.

Följande indelningsnivå hittar vi inom det nyländsk-åboländska klustret. Där bildar de väståboländska socknarna Houtskär, Iniö, Korpo och Nagu en grupp, medan östra Åboland och Nyland bildar en annan. Det nyländsk-öståboländska klustret har en lite lägre probabilitet, men 83 % kan fortfarande ses som ett relativt högt värde. Inom det nyländsk-öståboländska klustret skiljer sig Hitis och Pargas mest från de övriga dialekterna och kan inte ordnas in i någon undergrupp inom detta kluster. De övriga orterna kan delas in i östra Nyland å ena sidan och mellersta Nyland, västra Nyland och Kimitoön å andra sidan.

De sydligare delarna av Korpo och Nagu grupperas ihop med vardera huvudsocknen. I och med att det inte alltid framgår ur FO från vilken del av socknen ett belägg kommer, och belägget i sådana fall har fått stå för bägge delarna av socknen i denna analys, är de uppmätta avstånden inom dessa två socknar antagligen delvis för korta.

I det österbottniska klustret hittar vi en tydlig tredelning. Först avskiljs södra Österbotten från de övriga österbottniska dialekterna, och på följande undernivå bildas en mellanösterbottnisk och en nordösterbottnisk grupp. Denna tredelning kan göras med 100 % säkerhet och även inom dessa kluster hittar man undergrupper med 100 % sannolikhet.

Inom den åländska gruppen skiljer sig Brändö, Kumlinge och Kökar från resten.

Kännetecknande språkdrag

I Gabmap finns en datautvinningsfunktion som gör det möjligt att hitta dialektdrag som är typiska för de dialektområden som klusteranalysen har identifierat. Med hjälp av denna funktion går det att fastställa att tudelningen i österbottniska dialekter och sydfinländska dialekter till stor del har att göra med två drag: ändelsen *-er* för adjektiv samt apokopering av infinitiver. I Österbotten saknas ändelsen *-er* för adjektiv helt. I södra Finland förekommer den antingen som maskulinändelse eller fakultativt i både maskulinum och femininum. I infinitiv har hela Österbotten ovillkorligt bortfall av *-a*¹. I

¹ I norra Österbotten bevaras *-a* dock i kortstaviga ord. Dvs. *baka* 'baka', men *kast* 'kasta'.

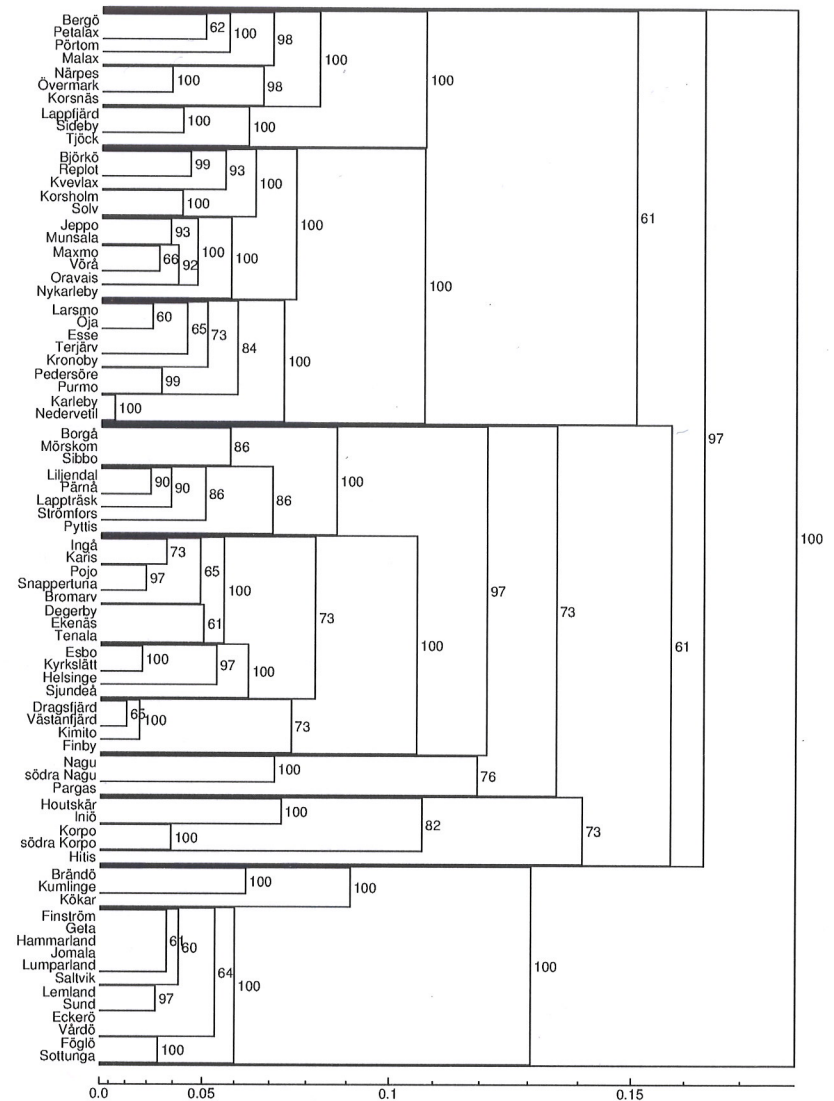
södra Finland förekommer ovillkorlig apokopering däremot bara i västra Åboland och östligaste Nyland, medan övriga dialekter har villkorligt bortfall. Övriga drag som skiljer Österbotten från södra Finland är t.ex. att den betonade vokalen i *galen* och i supinum av *draga* är *e* eller *ä* i Österbotten (*gälin*, *dreiji* o.dyl.) medan de flesta sydfinländska dialekter har *a* (*galin*, *draji* o.dyl.). Vidare har österbottniska dialekter en primär diftong i *gröt* medan få sydfinländska dialekter har bevarat diftongen. I maskulinum stark deklination av ordet *gammal* är *-mb-* vanligare i Österbotten (*gambäl* o.dyl.) än i södra Finland (*gamal* o.dyl.). I preteritum av *göra* (*gjorde*) har hela Österbotten former som slutar på tjockt *l* eller *r*. I södra Finland har dialekterna *rd* eller supradentalt *d*. Den första vokalen i ordet *midsommar* är i regel öppen i Österbotten (*e/ä*), medan södra Finland har *i*.

Eftersom det finns många adjektiv och infinitiver i materialet kan man misstänka att dessa två drag i sig är så frekventa att de ger upphov till en överdrivet stark tudelning av dialekterna. För att testa denna hypotes kan man stryka alla infinitiver och adjektiv ur materialet och göra en ny analys. Resultatet av en sådan analys ses i figur 2, som bygger på ett urval av 65 ord. Den första indelningen sker nu inte längre mellan Österbotten och södra Finland, utan det är i stället Åland som skiljer sig från resten på den högsta nivån. De undergrupper som bildas är dock mycket lika dem i klusteranalysen av hela materialet (figur 1). Den största skillnaden på lägre indelningsnivåer mellan de två klusteranalyserna är att Nagu i Åboland grupperas med Pargas i stället för med Korpo. Hitis hamnar i denna analys i det väst-åboländska klustret. Detta återspeglar antagligen de komplicerade dialektförhållandena i Åboland (se *Inledning*).

Vid en indelning i sex grupper ger båda klusteranalyserna följande dialektområden: 1) norra och mellersta Österbotten, 2) södra Österbotten, 3) Åland, 4) östra Åboland–Nyland. Den femte och sjätte gruppen bildas av antingen 5) Iniö och Houtskär och 6) Korpo och Nagu (figur 1), eller, 5) Iniö, Houtskär, Korpo och Hitis och 6) Nagu och Pargas (figur 2). Här följer några kännetecken för de olika grupperna:

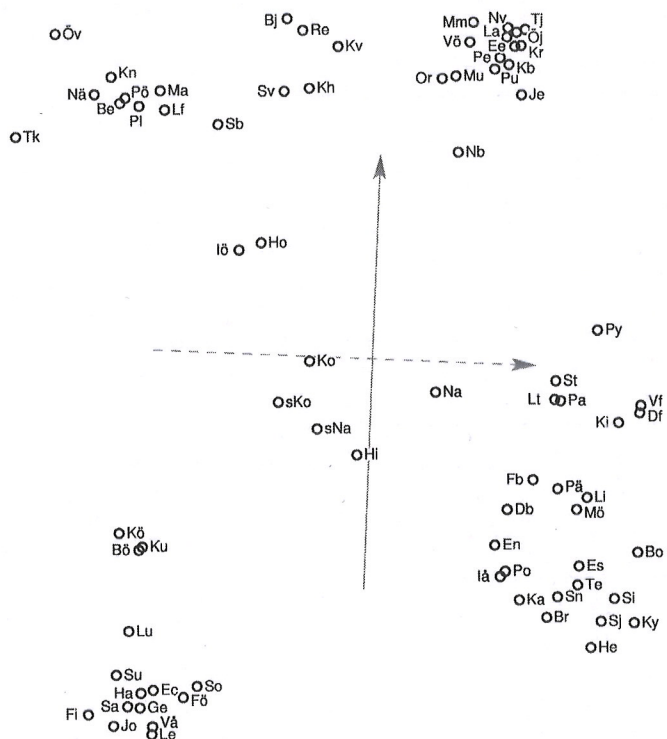
Södra Österbotten skiljer sig från norra och mellersta Österbotten bl.a. vad gäller kvantitet, apokopering, realisationen av kort *u*, sekundär diftongering och supradentaler.

De åländska dialekterna kännetecknas bl.a. av avsaknaden av kortstavighet, en mycket öppen obetonad vokal (*-e/-ä*) i t.ex. *gubbe*, *dike* och *mycket* samt öppet monoftongiskt *ö*-ljud i *gröt*, *höst*, *lök*. Svaga feminina slutar i allmänhet på *-a* som i standardsvenska. Konsonantkombinationen *rg* som är bevarad med hårt *g* i övriga finlandssvenska dialekter är förmjukad till *rj* på Åland.

Figur 2. Probabilistiskt dendrogram utifrån ett urval av 65 ord (adjektiv och infinitiver uteslutna). Siffrorna anger med hur stor sannolikhet (%) varje grupp har identifierats.

Gemensamma drag för östra Åboland och Nyland är avsaknaden av tjockt *l*, formen *bik* av ordet *beck* samt former som *nogon/nogan* av pronomenet *någon* (där övriga dialekter saknar *-g-* och har *a* som betonad vokal). Åboland som helhet och Nyland avtecknar sig mot Åland och Österbotten bl.a. genom bevarad primär diftong i kombination med adjektivändelsen *-er* i ordet *fet* (Österbotten saknar *-er* och Åland har monoftong). I *galen* har Åboland och Nyland kort *a* som betonad vokal (*galin* o.dyl.), medan Åland har långt *a* (*ga:lin*) och Österbotten har *e* eller *ä* (se ovan).

Figur 3. Koordinatsystem över de två första dimensionerna av multidimensionell skalering. Ju närmare varandra i koordinatsystemet två orter befinner sig, desto mer liknar de varandra språkligt. För att göra figuren läslig har ortnamnsförkortningar använts (se FO bd I, s. XVIII).

Dialektkontinuum

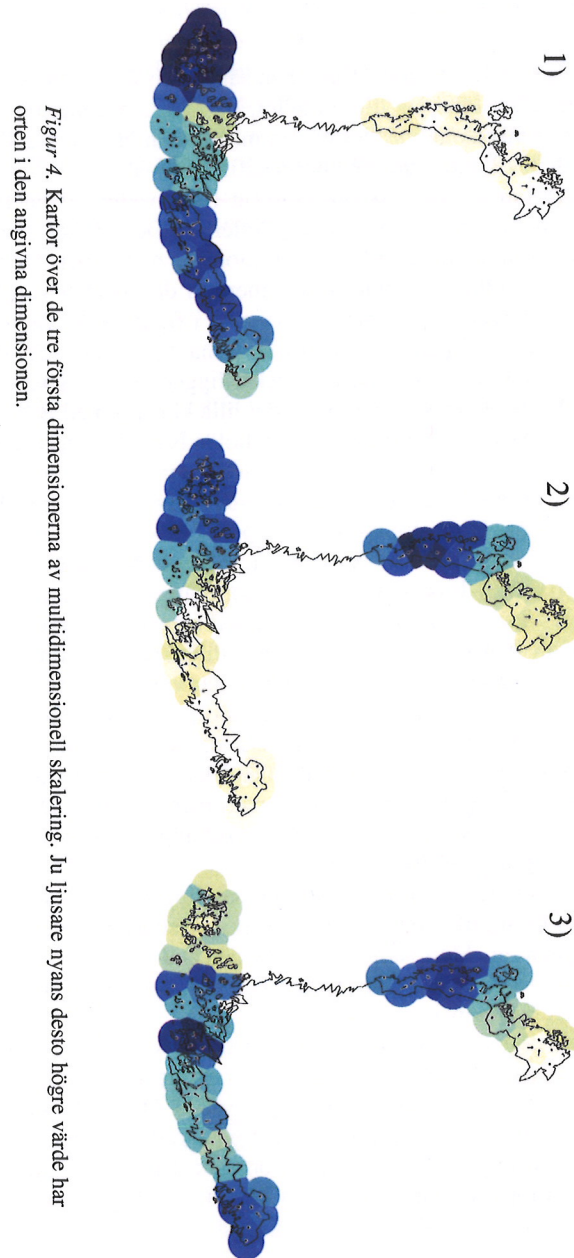
Klusteranalys ger en dialektindelning, men säger inte särskilt mycket om hur de olika klustren förhåller sig till varandra. En mer nyanserad bild kan man få genom multidimensionell skalering, en metod som lämpar sig särskilt väl för analys av dialektkontinuum (Nerbonne 2010:487–491).

Figur 3 visar hur dialekterna placerar sig i ett tvådimensionellt koordinatsystem på basis av multidimensionell skalering. De två första dimensionerna förklarar tillsammans 82,8 % av variationen i materialet. De viktigaste skillnaderna visas alltså av denna figur, men en del av den variation som klusteranalysen bygger på går inte att inrymma i figuren. Av figuren kan vi t.ex. utläsa att av de sydfinländska dialekterna ligger de väståboländska närmast södra Österbotten: Iniö och Houtskär ligger närmast södra Österbotten i figuren. Av de åländska orterna har det lilla klustret med Brändö, Kumlinge och Kökar mest likheter med de väståboländska dialekterna. Nagu och Hitis som placerades olika i de två klusteranalyserna ligger mittemellan de väståboländska orterna och det nyländsk-öståboländska klustret. De österbottniska dialekterna bildar tre tydliga grupper. Tjock och Övermark ligger i utkanterna av det sydösterbottniska klustret, vilket beror på att det ingår relativt lite material från dessa två orter i FO, för många ord saknas alltså uttal.

Pilarna i figur 3 visar riktningen för de två dimensioner som har extraherats. De visar att den dialektala variationen följer två huvudmönster. Den heldragna pilen visar den första dimensionen, där vi ser att orter i södra Finland har låga värden, medan de österbottniska orterna har höga värden. Den streckade pilen, den andra dimensionen, visar ett annat mönster. I denna dimension har de sydösterbottniska och de åländska orterna de lägsta värdena. Värdena stiger ju längre österut och norrut man rör sig. Dessa två dimensioner motsvaras väl av de två olika spridningsmönster som Ahlbäck (1956:15–16) tecknade (se *Inledning*).

Dimensionerna i figuren kan tolkas som samlingar av olika dialektdrag. Det finns alltså flera olika dialektdrag som skiljer södra Finland från Österbotten (dimension 1). Men samtidigt finns det andra drag som är gemensamma för Åland och södra Österbotten och har avvikande former längre norrut och österut (dimension 2).

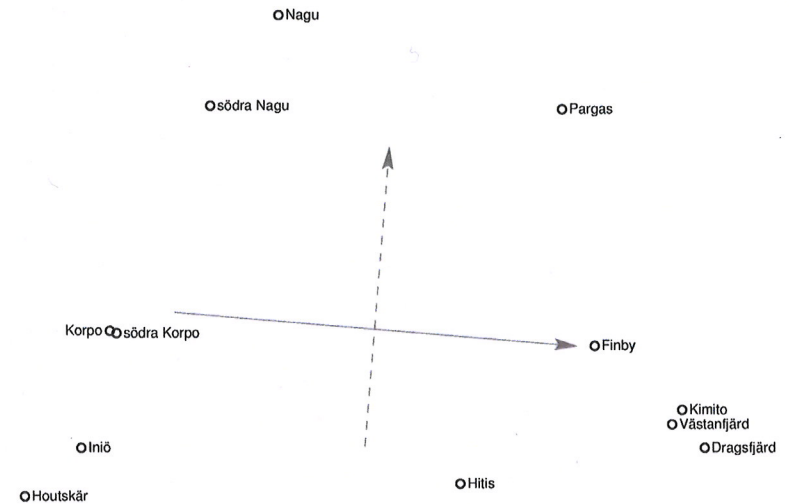
Variationen i de olika dimensionerna kan också visualiseras på kartor. I figur 4 omges varje ort av ett runt område vars nyans motsvarar värdet i varje dimension. Ju ljusare färg, desto högre värde. De två första kartorna i figur 4 visar samma sak som figur 3. Den tredje kartan visar den tredje dimensionen, där vi ser ytterligare ett variationsmönster. Det handlar alltså om ytterligare en grupp av dialektdrag som har ett annat geografiskt utbredningsmönster än de som beskrivs av de två första dimensionerna.

Figur 4. Kartor över de tre första dimensionerna av multidimensionell skalering. Ju ljusare nyans desto högre värde har orten i den angivna dimensionen.

Den första dimensionen förklarar 59,3 % av variationen, den andra 27,0 % och den tredje endast 7,8 %. Det går att extrahera ytterligare dimensioner för att hitta flera geografiska variationsmönster, men andelen förklarad varians minskar för varje dimension, vilket betyder att ytterligare dimensioner bara kommer att förklara en bråkdel av variationen i materialet.

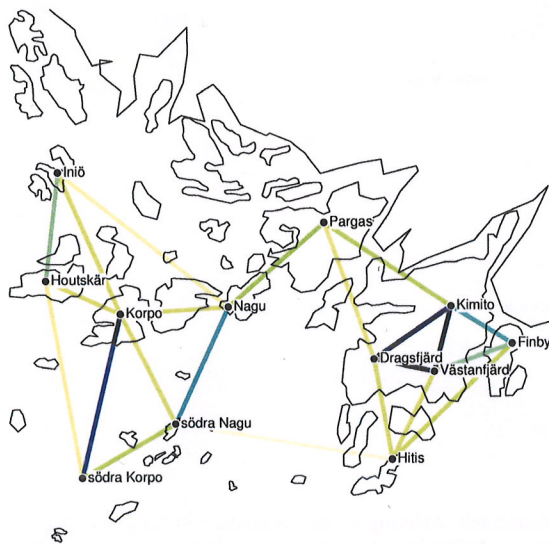
Åboland har visat sig vara särskilt problematiskt vid en dialektindelning. För en närmare analys av just detta område visar figur 5 resultatet av multidimensionell skalering av endast Åboland. I den första dimensionen (heldragen pil) ser vi en tydlig väst-öst indelning. Andelen förklarad varians av denna dimension är 70,6 %. Den andra dimensionen skiljer de mellanåboländska orterna Nagu och Pargas från de övriga orterna. Nagu och Pargas kännetecknas framför allt av avsaknaden av såväl initialförmjukning som norrländsk förmjukning (*körkka* o.dyl. i stället för *tjörkka*, *tjyrto* o.dyl. 'kyrka'). Den tredje dimensionen (som inte syns i figuren) ger en nord-syd indelning med de lägsta värdena för Iniö, Houtskär och Pargas och de högsta för Korpo, södra Korpo och Hitis. Som figur 3 visar ligger de sydåboländska dialekterna språkligt sett närmast de åländska.

Figur 5. Multidimensionell skalering av de åboländska dialekterna. Den väst-östliga dimensionen (heldragen pil) förklarar den största delen av variationen.

Den andra och den tredje dimensionen av analysen av endast Åboland förklarar bägge en nästan lika stor del av variationen i materialet (7–8 %), dvs. de är ungefär lika viktiga för en dialektklassificering. Dessa motstridiga språkliga signaler för orterna inom ett relativt litet geografiskt område är antagligen orsaken till att det är svårt att inordna de åboländska orterna vid en dialektindelning.

Tidigare forskare har varit oense om huruvida den skarpaste dialektgränsen i Åboland går mellan Houtskär och Korpo eller mellan Korpo och Nagu. Den kvantitativa mätningen av dialektavstånd gör det möjligt att direkt jämföra de två gränserna. Figur 6 visar en karta över Åboland där linjerna mellan orter visar hur stort det uppmätta språkliga avståndet är mellan intilliggande orter parvis. Ju ljusare linjen är desto mer skiljer sig dialekterna. Både mellan Houtskär och Korpo och mellan Korpo och Nagu är linjerna mycket ljusa. Enligt det föreliggande dialektmaterialet är alltså dialektgränsen på båda sidor om Korpo ungefär lika skarp. De minsta dialektskillnaderna finns på Kimitoön. Pargasdialekten skiljer sig ungefär lika mycket från Nagudialekten som från Kimitodialekten. Som tidigare nämnts ger materialet en i någon mån skev bild av avstånden mellan de sydligare delarna av Korpo och Nagu och vardera huvudsöcknen.

Figur 6. Karta som visar det språkliga avståndet mellan orter i Åboland. Ju mörkare linje desto mer liknar dialekterna varandra.

Diskussion och slutsatser

Analysen i denna artikel har till stora delar bestyrkt tidigare forskares iakttagelser. Det analyserade materialet innefattar ingen geografisk information, utan de statistiska analyserna bygger enbart på språkliga avstånd. När resultaten projiceras på kartor uppstår trots detta tydliga geografiska mönster. Påpekas bör att de metoder som har använts här endast ger en synkron bild av den dialektala variationen medan historiska utvecklingsprocesser inte beaktas. Den dialektala variationen i Svenskfinland kan enligt resultatet av multidimensionell skalering förklaras huvudsakligen i två dimensioner: en nord-sydlig dimension och en väst-östlig dimension, vilket motsvarar Ahlbäckes (1956:15–16) språkhistoriska synsätt. Hultmans (1894) indelning i ett nordfinländskt och ett sydfinländskt dialektområde med gräns mellan Houtskär och Korpo har inte kunnat identifieras i klusteranalysen. I figur 3, som visualiserar resultatet av multidimensionell skalering, kunde man tänka sig att dra en linje som motsvarar Hultmans indelning. Men eftersom klusteranalysen inte har identifierat indelningen kan man säga att det är en onaturlig gruppering av materialet.

Den stora dialektsplittringen inom Åboland jämfört med övriga landskap ses tydligt i resultatet av multidimensionell skalering i figur 3. Figuren visar Åbolands karaktär av ett övergångsområde mellan de övriga tre landskapen. Resultatet av klusteranalysen visar att Åboland är så splittrat att man inte kan tala om Åboland som helhet som ett dialektområde. Kimitoön och Finby hör språkligt sett närmast ihop med Nyland. Den dialektala variationen i Åboland kan till stor del förklaras i en väst-östlig dimension. Men det är svårt att dra en entydig gräns genom Åboland eftersom flera skarpa dialektgränser genomskär området.

Analysen i denna artikel har möjliggjorts av att en materialsamling som omfattar hela Svenskfinland redovisas på ett konsekvent sätt i FO. Resultaten påverkas dock av frekvensen av olika språkdrag i materialet, som resultatet av de två olika klusteranalyserna har visat (figur 1 och 2). När FO i framtiden föreligger i elektronisk form kan det bli möjligt att automatiskt extrahera ett betydligt större material för analys än de 86 ord som har använts här. Ett sådant material kanske också bättre återspeglar olika dialektdrags faktiska frekvens i språket. Ett problem som dock återstår vid användandet av ordboksmaterial är att i de flesta fall bara grundformen av ett ord finns angiven medan böjningsformer i de flesta fall saknas.

Det undersökta materialet innefattar främst fonologisk-morfologiska dialektdrag. Dialektometrisk analys av andra språkliga nivåer och jämförelse av olika språkliga nivåer skulle kunna ge ytterligare värdefull information om den dialektala variationen. Bruce (2004) delade in de svenska dialekterna i

Finland i en nordlig (Österbotten) och en sydlig (Åland, Åboland, Nyland) grupp utifrån en prosodisk typologi. Samma tudelning hittades vid en fonetisk analys av vokaluttal av Leinonen (2010:136). Dessa två studier bygger dock på språkprov från ytterst få (≤ 10) orter i Finland. Aho (2010:32) har konstaterat att den svenska prosodiska modellen inte räcker till för att beskriva variationen i de svenska dialekterna i Finland. Enligt henne kan de finlandssvenska dialekterna indelas i åtminstone tre eller fyra prosodiska grupper och hon efterlyser fler kvantitativa studier. Även vad gäller syntax saknas en övergripande bild över variationen i de finlandssvenska dialekterna.

Vad gäller regionaliseringen av dialekterna i södra Finland har Ivars (2003:75) pekat på att Kimitodialekten vid regionalisering bevarar drag som är gemensamma med västnyländska dialekter. Både klusteranalysen och den multidimensionella skaleringen har visat att det finns goda språkliga grunder för en sådan typ av regionalisering. För orterna väster om Kimitoön i Åboland är det svårt att förutspå i vilken riktning dialekterna utvecklas vid en eventuell regionalisering. Detta återstår att undersöka. Hypotetiskt kan man säga att det inte finns särskilt starka språkliga grunder för utvecklandet av en gemensam åboländsk regional varietet. Dialektsplittringen är större än på övriga håll i Svenskfinland.

Litteratur

- Ahlbäck, Olav. 1940. Folkmålen. I: Sommerschild, F. E. (red.), Den svenska folkstammen i Finland. Helsingfors: Nordiska förlagsaktiebolaget, 223–231.
- Ahlbäck, Olav. 1946. Studier över substantivböjningen i Finlands svenska folkmål. Studier i nordisk filologi 33–34. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Ahlbäck, Olav. 1956. Svenskan i Finland. Stockholm: Nämnden för svensk språkvård.
- Aho, Eja. 2010. Om tonala drag i dialekterna i Åboland. I: Folkmålstudier 48. Helsingfors, 13–35.
- Bruce, Gösta. 2004. An intonational typology of Swedish. I: Proceedings of SpeechProsody 2004. Nara, 175–178.
- FO=Ordbok över Finlands svenska folkmål. 1976–. Helsingfors: Statens tryckeri-central/Edita (bd I–III) och Svenska litteratursällskapet i Finland (bd IV–).
- Harling-Kranck, Gunilla. 1981. De finlandssvenska dialekternas regionala indelning – förslag till gränsdragningar. I: Loman, Bengt (red.), De finlandssvenska dialekterna i forskning och funktion. Åbo Akademi, 65–80.
- Harling-Kranck, Gunilla. 1998. Från Pyttis till Nedervetil. Tjugonio dialektprov från Nyland, Åboland, Åland och Österbotten. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Heeringa, Wilbert. 2004. Measuring dialect pronunciation differences using Levenshtein distance. Groningen dissertations in linguistics 46. University of Groningen.
- Hultman, O. F. 1894. De östsvenska dialekterna. I: Finländska bidrag till svensk språk- och folkkliffsforskning. Svenska landsmålsföreningen i Helsingfors, 113–303.
- Ivars, Ann-Marie. 2003. Lokalt och regionalt i svenskan i Finland. Tendenser i språkutvecklingen i norr och söder. I: Akselberg, Gunnstein m.fl. (red.), Nordisk dialektologi. Oslo: Novus, 51–81.
- Leinonen, Therese. 2010. An acoustic analysis of vowel pronunciation in Swedish dialects. Groningen dissertations in linguistics 83. University of Groningen.
- Levenshtein, Vladimir I. 1966. Binary codes capable of correcting deletions, insertions, and reversals. I: Soviet Physics Doklady 10(8), 707–710.
- Naert, Aino. 1995. O. F. Hultman och de finlandssvenska dialekternas indelning. I: Svenska landsmål och svenskt folkliv 1994, 7–20.
- Nerbonne, John. 2010. Mapping aggregate variation. I: Lameli, Alfred m.fl. (red.), Language mapping, Language and space Vol. 2.1. Berlin: De Gruyter, 476–495.
- Nerbonne, John, Rinke Colen, Charlotte Gooskens, Peter Kleiweg och Therese Leinonen. 2011. Gabmap – A Web Application for Dialectology. I: Dialectologia, Special Issue II, 65–89.
- Prokić, Jelena. 2010. Families and resemblances. Groningen dissertations in linguistics 88. University of Groningen.
- Prokić, Jelena, Martijn Wieling och John Nerbonne. 2009. Multiple string alignments in linguistics. I: LaTeCH-SHELT&R '09. Aten: ACL, 18–25.
- Slotte, Peter. 1981. Ordbok över Finlands svenska folkmål – problem och metoder. I: Loman, Bengt (red.), De finlandssvenska dialekterna i forskning och funktion. Åbo Akademi, 45–64.
- UVF=Uppslagsverket Finland – webbutgåva (e-publikation, hänvisat 6/1 2012). Helsingfors: Schildts. URL: <http://www.uppslagsverket.fi/>.
- Wieling, Martijn, Therese Leinonen och John Nerbonne. 2007. Inducing sound segment differences using pair hidden Markov models. I: Proceedings of ninth meeting of the ACL special interest group in computational morphology and phonology. Stroudsburg: ACL, 48–56.
- Wieling, Martijn, Jelena Prokić och John Nerbonne. 2009. Evaluating the pairwise string alignment of pronunciations. I: LaTeCH-SHELT&R '09. Aten: ACL, 26–34.
- Zilliacus, Kurt. 1992. Åboländska. Helsingfors: Konstsfundet.